

Үшінші кадам: оқытушы сауалнаманы толтыру кезінде студенттерге көмек ұсынып сыныпты аралап қадағалап жүру.

Төртінші кадам: сауалнаманы толтырып болған соң, әр студент сынып алдына шығып өз жауаптарын оқып беруі керек. Сосын басқа студенттермен оқытушы басқа да қосымша сұрақтар қойып студентке сөйлеуге мүмкіндік беру. Мысалы: *Where does your brother live? How far is your home from university?*

Ал егер топ деңгейі аралас, яғни жоғарғы деңгейдегі және төмегі деңгейдегі студенттерден құралған топ болса, онда оқытушыға сабақ барысын дұрыс ұйымдастыра білу қажет.

Сыныппен жұмыс істеу барысында топты ұйымдастыру. Бұл істейтін жаттығудың оңай не қиындығына байланысты, сондықтан оқытушы жұппен не топпен жұмыс істетуі керек. Жұппен жұмыс істеу деңгейі әртүрлі топтарға өте қолайлы. Жоғарғы деңгейдегі студентпен, білімі төменірек студент жұптасып жұмыс істеуі, үлкен топтарда оқытушы уақыт үнемдеуіне ыңғайлы.

Келесі кезек материалдарды қалай дайындауда. Негізінен сабақ арнайы бір оқулыққа негізделуі керек, сосын артық уақыт болса қосымша тапсырмаларға арналады.

Сабақтың негізгі бөлімі және оның мақсаты. Мақсаты студенттерге жаңа сөз үйрету, оларды грамматикалық жаттығуларда қолданып, осы сөздер қамтылған мәтінді дауыстап оқу. Грамматика оқулығын қолданған кезде сөйлемдерде кездесетін жаңа сөздер тақтаға, не студенттерге алдын ала жазылған парақта берілгені жөн. Яғни, студент сабаққа қатыса отырып қандай жаңа сөздер жаттағанын біліп, талпынып отырады. Бұл әрине, өте қарапайым және қолайлы әдіс, дегенмен де басқа да әдістерге тоқталсақ. Мысалы: жаттығу жасаудың алдын ала жаңа сөздер тізімін беріп, сосын жаттығуды бастау да өте тиімді. Осылайша, оқытушы грамматикалық жаттығуларды орындаудан бұрын жаңа сөздерді пайдаланып, мысалдар келтірген соң берілген жаттығуға кіріседі.

Тақырыпты пысықтау және сыныпты сергітуге арналған жаттығулардың түрлерін пайдалану (*warmer*). Жаттығудың бұл түрі студенттерді ағылшынша ойлануына, пәнге деген белсенділігін арттыруына көмектеседі. Жаттығулар негізінен қарапайым болуы керек немесе өткен тақырыпты қайталауға да болады. Бұндай жаттығудың түрлерін *internet*-тің арнайы сайттарынан таба аламыз.

Ағылшын тілі пәнінде көрнекілік құралдары ретінде грамматикалық кестелер, суреттермен жаңа сөздер, сауалнама, жұмбақ, мәтіндер, музыка, бейне және үн таспаларды қолданамыз. Негізінен деңгейі төмен студенттерге грамматикалық кестелер, суреттермен жаңа сөздер, аудио таспаларды пайдалансақ, жоғарғы деңгейді оқитындар үшін сауалнама, жұмбақ, мәтіндер, музыка, бейне және үн таспаларды ұсыну ыңғайлы да тиімді. Кейде студенттерден жаңа сөздерді қолдана отырып қысқа әңгіме жазуға талап қойған жөн. Немесе белгілі бір тақырып беріп сол тақырыпқа шығарма жаздыртып, сосын сынып алдында оқыта отырып, қосымша сұрақ қояды. Оқытушы тақтаға студенттің пайдаланған жаңа сөздерін жазып, жазған әңгімесі туралы сұрақтар қойылса, мысалға: *What was the story about? What year the main character live? Where did she/he live?* т.б.

Студенттердің жауаптары тақтаға жазылып, сыныппен қайталанып отырады.

Сөздерді оқытушымен бірге үш-төрт рет қайталап айту да, студенттерге жаңа сөздерді тез жаттауына және дұрыс оқылуына көмектеседі.

Келесі кезек студенттердің өзара диалог құрастыруы немесе интервью алуы. Дайындалуға белгілі уақыт берілген соң студенттер сынып алдына шығып диалогтарын айтады.

Келесі сабақтың басында алдыңғы сабақта өткен жаңа сөздерді міндетті түрде тексерген дұрыс. Жалпы, әр оқытушы өткен тақырыппен жаңа тақырыпты үнемі байланыстырып, жиі қайталап отыруы керек.

1. <http://www.helim.com>. Teaching to non-English speaking children

2. Ағылшын тілін оқытудың қазіргі замандық әдістемесі. Айқын. 10.10.2009

Ұ.Т. Алжанбаева

АРАБ ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУ

Еліміздің егемендігін алып, шетелдермен өз бетінше байланыс жасай бастағанына міне биыл жиырма жыл толып отыр.

Бұрын шығыс тілдерін, оның ішінде араб тілін меңгерген мамандар, халықаралық қатынастар жөнінен мамандар орталықтарда, яғни, Мәскеу,

Санкт Петербург қалаларында даярланатын болса, енді ондай мамандарға еліміз жеке дербес мемлекет ретінде мұқтаж болып, ондай мамандар өз елімізде даярлана бастаған еді. Қазіргі уақытта жер-жерде, әлемнің әртүрлі елдерінде біздің елшіліктері ашылып, ал біздің елде шетелдер елшіліктері, мәдени орталықтары жұмыс істеп жатқаны белгілі. Тіпті 2008 жылдың 28 наурызында әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде «Қазақстанда шығыс тілдерін оқыту мәселесі және шығыс елдері өкілдіктерінің орны» деген атпен өткен халықаралық конференция да аты айтып тұрғандай осы шығыс тілдерін оқытуға арналған болатын.

Конференция егемен еліміздің білім беру саласының маңызды бір саласы шығыс тілдерін оқытудағы теориялық, әдістанымдық мәселелерге арналған. Тарихи тамырластығы әріден келе жатқан шығыс елдері тілдерін оқытудың бүгінгі мен болашағын болжап, өткеніне есеп беруді мақсат тұтқан алқалы жиын Қазақстандағы шығыс елдері өкілдіктері мен осы салада қызмет етіп жүрген шығыстанушы мамандардың басын біріктірді. Атап айтсақ, конференцияға Қазақстандағы Жапон елшілігі бөлімінің Алматыдағы басшысы, Қазақстандағы Түрік білім орталығының директоры, Қазақстандағы Египет мәдени орталығының директоры, Сауд Арабиясы Корольдігінің «Әл-Уакф» қорының бас директоры, Нұр Мубарак Египет Ислам университетінің оқытушылары, Қазақ-Жапон адам ресурстарын дамыту орталығының қызметкерлері қатысқан болатын.

Шығыс тілдерін оқытуға өз үлесі мен белгілі дәрежеде материалдық көмегін көрсетіп келе жатқан Египет, Сауд Арабиясы, Түркия, Қытай, Үндістан, Иран, Жапония, Корея сияқты елдердің Қазақстандағы елшіліктері мен қор өкілдерінің шығыс тілдерін оқытудың нәтижелері мен атқарылған іс шараларға өз бағасын беруі тіл үйрету ісінде ғана емес, халықаралық қатынастарды тереңдету ісінде де маңызды шара деп бағалауға болады. Конференцияда негізі салынғанына ширек ғасырға жуықтаған Қазақстандағы шығыстану ғылымының қазіргі уақытта жалғасын тауып одан әрі өркендеп келе жатқандығы, осы жылдар аралығында Егеменді Қазақстанның әлемнің түрлі елдерімен қарым-қатынасын орнатуға және олармен ынтымақтастығын нығайтуға қызмет ететін мамандар даярланып, сол алғашқы мамандардың әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті қабырғасында өсіп-жетілгені мақтанышпен айтылды. Сондай ынтымақтастықтың бір көрінісі

Қазақстан және Шығыс елдері жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттерінің сол елдерге барып тәжірибе алмасуы екендігі айтылды.

Қазақстанда Кеңестер одағы кезінен-ақ батыс тілдері оқылып келе жатқанымен, шығыс тілдері мүлде оқытылмайтын. Ал әлемнің тек Батыстан ғана емес Шығыстан да құралатынын сезінген кезде, Қазақстанның Шығыс елдерімен де қарым-қатынас жасауына қажеттілік туған кезде мектептер мен жоғары оқу орындарында шығыс тілдерін оқытуды енгізу керек болды. Ал тілдерді оқытудың өз әдіс-тәсілі болуы керек. Тілді жақсы білу бір бөлек те, тілді үйрете білу бір бөлек. Сол себепті шығыс тілдерін оқыту әдісі қолға алына бастады. Қай тіл болмасын оның сөздік қоры ұшан-теңіз, оны қажетіне қарай сұрыптап, жеңілден қиынға қарай үйрету керек. Осы уақытқа дейін шет тілдерін оқыту қазақ аудиториясында да орыс тіліндегі оқулықтармен оқытылып келді. Мұндай оқулықтармен жұмыс істеу орыс тілін білетін студенттерге оңай болғанмен, ауылдан немесе Қытай, Монғолия, Түркия сияқты елдерден келген қазақ жастарына қиын. Осыны ескере келе соңғы уақыттарда қазақ аудиториясында шет тілдері қазақ тілінде жүре бастады.

Шет тілін оқыту студенттің өз ана тілі ережелеріне сүйене отырып жүргізіледі. Ол үшін студенттің өз ана тілін өте жақсы білуі қажет, өйткені грамматиканы, лексиканы екі тілді салыстыра отырып, қазақ тіліндегі баламаларын айтып түсіндіреміз. Өз ана тілінің грамматикасын жетік білмеген студентке шет тілін меңгеру өте қиын. Алайда бір тілде бар категория екінші бір тілде болмауы мүмкін. Сол себепті араб тілінің грамматикасын үйрету барысында құрылысы жағына араб тіліне ұқсас орыс, ағылшын сияқты өзге тілдердің грамматикасына да сүйенуге тура келеді. Мысалы, қазақ тілінде тек категориясы туралы ұғым жоқ. Ал араб тіліндегі тек категориясын орыс тілімен салыстыра отырып түсіндіруге тура келеді. Мысалы, орыс тілінде соны **а**, **я**-ға бітетін сөздер аналық текке жататын сөздер деп есептелетін болса, ал араб тілінде аналық тектің көрсеткіші «та-марбута» әрібі болып табылады. Оқылғанда ол «а» болып оқылады. Мысалы, муғаллима, талиба т.б. Қазақ тіліне аналық тегін сақтап енген араб сөздері бар. Мысалы, мұғалім – мұғалима, Кәрім-Кәрима, Әлім-Әлима, Ғазиз-Ғазиза. Кейбір араб сөздерінің мағынасын түсіндірген кезде де орыс тілі пайдалынады. Мысалы, «күн» сөзі қазақ тілінде екі түрлі мағынаға ие: 1. аспандағы күн, 2.

таң атқаннан күн батқанға дейінгі уақыт аралығы; «оқу» сөзі: 1. кітап оқу, 2. жалпы оқу оқу.

Ал араб тілінде де бұл сөздердің екі түрлі мағынасы бар, бірақ әр мағына әр сөзбен беріледі: 1. аспандағы күн «шамсун» 2. таң атқаннан күн батқанға дейінгі уақыт аралығы «йаумун» 1. кітап оқу «қараба» 2. жалпы оқу оқу «дараса».

Орыс тілінде де әр мағына әр сөзбен беріледі: 1. аспандағы күн «солнце» 2. таң атқаннан күн батқанға дейінгі уақыт аралығы «день»; 1. кітап оқу «читать» 2. жалпы оқу оқу «учиться».

Керісінше, араб тілінде бар ұғым орыс тілінде болмай қазақ тілінде болатын жағдай кездеседі. Мысалы, қазақ және араб тілдерінде етістік жіктелген кезде жіктеу есімдігін қоймаса да жіктік жалғау жақты көрсетіп тұрады, ал орыс тілінде жіктік жалғаудың орнына міндетті түрде жіктеу есімдігін қосып айту қажет. Мысалы,

Я пошел   Захабту   бардым
Ты пошел   Захабта   бардың
Он пошел   Захаба   барды

Араб тілінде де қазақ тілі сияқты тек адамға ғана **кім?**, ал қалған нәрселердің барлығына **не?** деген сұрақ қойылады. Орыс тілінде жанды заттың барлығына **кім?** сұрағы қойылады.

Араб тілін оқитын студенттерге қиындық келтіретін тағы бір сөз табы – етістік. Араб грамматистері етістіктің негізгі сипаты – оның оқиғаны шақпен /мезгілмен/ байланыстыру деп есептеген. Яғни етістік грамматикалық субъектінің іс-қимылын шақпен байланыстырады.

Грамматикалық тұрғыдан қарағанда араб етістігі жүйе ретінде мынадай категорияларды қамтиды:

а/ шақ категориясы /өткен шақ, ауыспалы осы шақ, келер шақ/;

ә/ жақ /1, 2, 3 – жақтар/;

б/ түр /жекеше, екілік, көпше/;

в/ райлар /ашық, қалау, шартты, күшейтпелі, бұйрық/;

г/ етіс /негізгі және ырықсыз/;

д/ кейде ішкі өзгеріс /түбірлердің геминациялануы және редупликациялануы, дауыстының созылыңқылығы/ немесе сыртқы өзгеріс /префикстер, инфикстер/, ал кейде осы екеуі бірдей қолданылуы арқылы жасалған ұлғайтылған негіздер қатары. Бұл ұлғайған негіздер бастапқы негіздің мағынасын өзгертіп, оларға істің интенсивтігі, қайталамалығы, каузативтігі т.с.с. түрлі қосымша реңк үстейді, яғни туынды етістіктер жасайды:

е/ етістіктің қарамағында сондай-ақ тұрақты түрде етістікті негізден жасалып, онымен тығыз байланыста болатын есімді формалардың екі тобы – есімшелер және қимыл есімдері бар.

Араб грамматистері етістіктің туынды түбірлерін фъл түбірінен шартты түрде өрбітіп, оларды нөмірлемей, күрделілігіне қарай орналастырады. Ал батыс сөздіктерінде және араб тілінің оқулықтарында туынды етістіктерді рим цифрымен белгілейді.

Үш дауыссыз дыбыстан тұратын түбірден барлығы 15-ке жуық туынды етістік қалыбы тарайды. Осы қалыптарға мағынасына қарай кезкелген етістікті салуға болады. Осылардың ішінде ең жиі қолданылатыны төмендегі 10 қалып.

I	ҮІ
II	ҮII
III	ҮIII
IV	IX
V	X

Бұл қалыптардың әрқайсысының өзіне тән жалпылама мағынасы бар, алайда етістіктің нақты мағынасын сөздіктен қараған орынды. Мысалы, туынды етістіктің екінші қалыбы мағынасы жағынан істің бірінші қалыбына қарағанда күштірек, әсерлірек болатынын көрсетеді, формасы ортаңғы әріптің қосарлануы арқылы жасалады.

I касара – сындыру, II кассара – күл-талқан етіп сындыру. Үшінші қалып бірінші әріптен кейін созылыңқы дауыстының қосылуы арқылы жасалып, адам ісінің екінші бір адамға бағытталғанын көрсетеді. I катаба – жазу, III катаба – біреуге хат жазу. V қалып істің субъектіге бағытталғанын көрсетеді: ол екінші қалыптағы етістіктің алдына та- префиксі қойылуы арқылы жасалады. Қаллада – біреудің мойнына тағу, ілу; тақаллада – өз мойнына тағу, ілу. Әрине бұл қалыптардың тағы да толып жатқан мағыналары бар, алайда олардың бәрін қамту мүмкін емес.

Сондай-ақ араб тілінде етістіктер дұрыс және бұрыс етістіктер болып бөлінеді. Дұрыс етістіктерге түбірі тиянақты әрі тұрақты, осы түбірден өрбіген сөздердің құрамында өзгермейтін дауыссыз дыбыстардан тұратын етістіктер жатады. Мысалы, дрс түбір әріптері дарсун – сабақ, мадрасатун – мектеп, мударрисун – мұғалім, оқытушы деген сөздердің барлығының құрамында өзгеріссіз сақталған.

Бірқатар түбірлердің құрамына араб грамматистері «әлсіз», «тиянақсыз» дауыссыздар деп атайтын, буын құрай алмайтын /у/ және /и/ дауыссыздары кіреді. Мұндай «әлсіз» дыбыстар белгілі бір жағдайда өзгерістерге ұшырайды немесе түсіп қалады, кейде созылыңқы дауысты дыбыспен алмастырылады. Мұндай түбірден болған етістіктер бұрыс етістіктер қатарына жатады. Бұрыс етістіктердің өзі төмендегідей түрлерге бөлінеді:

- 1) қосарланған етістіктер;
- 2) хамзалы етістіктер;
- 3) әлсіз етістіктер, олардың өзі:
  - а) дұрысқа ұқсас;
  - б) бос немесе қуыс;
  - в) толымсыз етістіктер болып бөлінеді.

4) екі есе бұрыс етістіктер, яғни түбір дауыссыздарының екеуі тиянақсыз етістіктер;

5) үш есе бұрыс, яғни түбір дыбыстарының үшеуі де тиянақсыз етістіктер.

Міне осы сияқты қазақ тілінде балама ұғымы жоқ категорияларды тек жалаң жаттатпай, түрлі мысал келтіре отырып, тілді үйренудің кілтін үйретсе студенттер өздері-ақ тілді оқып-үйренудің әдісін игеріп кетеді.

Ал сабақ үстінде ана тілін де, орыс тілін де қолданбай, тілдік материалды тек шет тілі арқылы

түсіндіру – студенттің материалды тез игеруіне кедергі болады. Студенттің ол материалды іштей ана тіліне аударатынын жоққа шығара алмаймыз. Сондықтан бастапқы кезде шет тілі грамматикасын ана тілінде түсіндіруден қашпай, оны орындады пайдалану керек.

1. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь – М., 1970.

2. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1989.

3. Звигенцев В.А. История арабского языкознания. Краткий очерк. – М., 1958.

4. Ковалев А.А., Шарбатов Г.Ш.: учебник арабского языка. М., 2000.

* * *

В этой статье рассматривается методы обучения арабскому языку.

Г.Н. Абдвахитова, Г.Т. Тілеужанова

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДЕ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ АУДАРМА НЕГІЗДЕРІ ПӘНІН ЖҮРГІЗУДЕ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

Халықаралық қатынастар факультетінің халықаралық құқық бөлімінде 2,3 курс, 3,5 семестрде 3 кредитпен мемлекеттік тілде дипломатиялық аударма негіздерін оқыту пәні жүргізіледі.

Сабақ барысында мамандыққа байланысты терминдер жеке өтіліп қоймайды. Мамандыққа байланысты терминдер газет, журнал беттеріндегі материалдарда кездескенде, мағынасын түсініп, оны өмірде қолдануларына көп атсалысамыз. Дегенмен, 2 семестр оқылса, ол студент үшін аз да болса өз білімін жандандыруға ықпал етеді. Студенттер үшін мамандыққа байланысты терминдердің көрсетер көмегі мол. Мысалы: халықаралық қатынастар факультетінде мамандыққа қатысты байланысты дипломатиялық терминдер кеңінен пайдаланылады. Ол терминдердің тек аудармасы ғана емес, сонымен қатар олардың мағынасын ашып, шағын мәтін құруда студенттер белсенді жұмыс атқарады.

Бұрынырақта құлаққа оғаш естілетін құқық, халықаралық құқық, тең құқықсыз шарттар, адам құқықтары, әуе құқығы сөздері қазір емін-еркін қолданыста жүр. Ақпарат құралдарынан алған тапсырмаларды орындағанда студенттер бұл сөздерді еркін түсінеді. Себебі аталған сөздер күнделікті кездесетіндіктен жаңа сөзге жатпайды.

Аударманың өмірдің бар саласына әбден кірігіп кеткені соншалық, қазіргі қазақ тілінде

жазылатын төл жазу-сызуымыздың өзінде мұның айқын таңбасы байқалады. Аударылған сөздер мен сөз тіркестерінің жасалу жолына зейін қойсақ, ана тілімізге тән заңдылық жүйесінің кейде сақталып, кейде бұзылып отырғанын көруге болады. Сонымен бірге орыс тілінің өз тіліміздің ішкі мүмкіндіктерін емін-еркін пайдалануға итермелейді. Орыс аудиториясында студенттердің қазақ тіліне ынтасын аудару, оның ішінде мамандығына байланысты терминдерді меңгерту оңай емес. Сондықтан әрбір сабаққа тілдік және сөйлесуге қатысты материалдармен қатар, студенттердің мамандығына байланысты нақты жұмыс түрлерін молынан жүргізіп, әдіс-амалдарды түрлендіріп отыру керек.

Сабақта өтілетін тақырыптар өзара байланыста болуы керек. Аударма дегеніміз – өзінше өнер, шығармашылық. Аударманың түрлері: көркем аударма, сөзбе-сөз аударма, балама аударма, публицистикалық аударма, синхронды аударма т.б.

Ақпаратты әдебиетте сөзбе-сөз және балама аударма пайдаланылады, өйткені тілдік бірліктің ішкі мазмұнын нақ, әрі дәл берудің бір жолы, өте тиімді тәсілі. Студенттер тапсырмаларды орындаған кезде осы тәсілді жиі пайдаланады.

Аударманың синонимдік қатардың пайда болуына әсері мол. Газет беттеріндегі ресми-құжат-